KESİNTİYE UĞRAYAN EASTMED PROJESİ VE İSRAİL GAZINA İLİŞKİN ROTA TARTIŞMALARI

DR. SEHER BULUT
Uzman ORSAM

> Keşifler sonrası İsrail Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, İtalya ve Ürdün ile 2019 yılında bir araya gelerek bölgedeki enerji potensiyelini kurumsal bir çerçevede değerlendirmek amacıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nu (DAGF) kurmuşlardır. Oluşturulan forum sayesinde ilk etapta İsrail gazının Ürdün ve Mısır'a ihraç edilmesi amaçlanmıştır.

İlk olarak 1950'li yıllarda Judean Çölü'nün güneyinde küçük gaz sahaları keşfeden İsrail'in süreç içerisinde Doğu Akdeniz bölgesine ilgi duyduğu görülmüştür. Tethys Deniz Ortaklığı'nın ilk olarak 1999 yılında İsrail'in ilk büyük ölçekli doğal gaz rezervi olan Aşkelon açıklarındaki Noa Gaz Alanı'nı keşfetmesi ile ülkenin enerji konusunda ortaya koyduğu profil önemli değişiklikler yaşamıştır. İlerleyen süreçte keşfedilen büyüklü küçüklü alanlar İsrail'in enerji konusunda dışa bağımlığı ile alakalı önemli değişimler ortaya koymazken, 2009 ve 2010 yılında keşfedilen Tamar ve Leviathan doğal gaz yatakları bu durumun değişmesine neden olmuştur. Bu keşiflerin toplamda 800 milyar metreküp ile İsrail enerji piyasasının ihtiyacının üzerinde olması İsrail yönetiminin açığa çıkarılan hidrokarbon rezervlerinin batı ülkelerine taşınması konusunda iş birlikleri oluşturma gayreti içerisinde olmasına neden olmuştur.

MEVCUT DURUM

Keşifler sonrası İsrail Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, İtalya ve Ürdün ile 2019 yılında bir araya gelerek bölgedeki enerji potensiyelini kurumsal bir çerçevede değerlendirmek amacıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nu (DAGF) kurmuşlardır. Oluşturulan forum sayesinde ilk etapta İsrail gazının Ürdün ve Mısır'a ihraç edilmesi amaçlanmıştır. Bu ülkelerle 30 milyar dolarlık anlaşma yapıldığını ifade eden İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz gerek Arap ve gerekse Avrupa ülkeleriyle iş birliği yolunun bu sayede açıldığının altını çizmiştir. İlerleyen süreçte sürekli bir araya gelen taraflar forumu güçlendirmeye çalışsa da forumun Doğu Akdeniz'de çakışan deniz alanları konusunda herhangi bir uzlaşma olmadan çalışmalarına devam etmesi Akdeniz'e kıyısı olan Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) gibi ülkeler tarafından eleştirilmiştir. Bu durum forumun bir araya gelip çalışmalarına devam etmesine rağmen hukuki dayanağı ile alakalı kırılganlık tartışmalarının başlamasına neden olmuştur.

> Doğu Akdeniz'e sınırı olan ülkelerin katılımına yahut onayına ihtiyaç duymasına rağmen kurulması forumun kasıtlı olarak "kısıtlandırılmış" bir iş birliği çerçevesinde kurulduğu anlamına gelmiştir. Bu bağlamda forumun bölge ülkeleri arasındaki zayıf veya sorunlu ilişkilerden beslenen jeopolitik boyuta sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu süreçte bahsi geçen tartışmaların uzağında duran İsrail yönetimi, keşfedilen gazın özellikle Rusya ile gaz tedariki konusunda sorunlar yaşayan ve gaz ithalatını çeşitlendirmek isteyen Avrupa ülkelerine nakliyesine odaklanmıştır. Bu durum Doğu Akdeniz'den çıkarılacak gazın EastMed projesi ile Kıbrıs-Yunanistan-İtalya üzerinden Avrupa'ya nakledilmesi fikrinin doğmasına neden olmuştur. Projeye destek veren ABD yönetimi, İsrail Büyükelçisi David Friedman'ın da katıldığı toplantılarda boru hattını "Ortadoğu ve Avrupa'nın istikrarı ve refahı için büyük önem taşıyan" bir proje olarak nitelendirmiş ve bölge ülkelerini hattın başarılı olması için iş birliğine davet etmiştir. Benzer şekilde AB'den gelen açıklamalarda projenin teknik ve ekonomik açıdan uygulanabilir olduğu ve bölgeden AB ülkelerine olası tahliye yolları arasında önemli bir seçenek olduğunu belirtmiştir.

Bu süreçte boru hattının fizibilitesi ve uygulanabilirliği ile alakalı birtakım belirsizlikler olsa da anlaşmaya taraf ülkeler boru hattının bu ülkeler arasındaki ilişkilere önemli katkılar sunacağını ifade etmiştir. Bu açıklamaların bahsi

geçen ülkelerin derin tarihî ilişkilere sahip olmaması bağlamında değerlendirildiğinde aslında yeni bir motivasyonla ortaya konulduğu görülmektedir. DAGF'nun düzenlendiği süreçte forum içerisinde yer alan devletler forumun başka devletlerin katılımını kısıtlayan özel bir platform olmadığını ilan etmişlerdir. Fakat forumun ve sonrasında ortaya konulan faaliyetlerin uluslararası hukuk çerçevesince gerçekleşebilmesi için Doğu Akdeniz'e sınırı olan ülkelerin katılımına yahut onayına ihtiyaç duymasına rağmen kurulması forumun kasıtlı olarak "kısıtlandırılmış" bir iş birliği çerçevesinde kurulduğu anlamına gelmiştir. Bu bağlamda forumun bölge ülkeleri arasındaki zayıf veya sorunlu ilişkilerden beslenen jeopolitik boyuta sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

TÜRKİYE'NİN DENKLEMDEKİ YERİ

Akdeniz'e en uzun kıyısı olan Türkiye'nin boru hattı projesinde yer almaması ve aynı zamanda projenin o dönemde Türkiye ile sorunlu ilişkilere sahip bazı ülkeler tarafından kurulması dikkat çeken bir husus olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin DAGF forumunun kurucu üyeleri arasında yer almaması foruma üye ülkelerle alakalı doğrudan bir yaklaşım geliştirmesine yol açmıştır. Nitekim forumun kurulması sonrası dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy tarafından yapılan açıklamada, forumun Türkiye'yi Doğu Akdeniz'deki enerji denklemi dışarısında bırakmayı hedeflediği, bu sebeple Türkiye ve KKTC'nin foruma davet edilmediği, Türkiye'nin daha önce bölgedeki ihtilaflı deniz alanları konusunda diyalog ve iş birliği çağrılarına cevap vermeyen bu ülkelerin iş birliği kavramından uzak oldukları ifade edilmiştir.

Forumun önde gelen ülkelerinden biri olan İsrail'in Türkiye'nin foruma dâhil olması yönünde olumlu mesajlar gönderdiği bilinmektedir. Konuyla alakalı açıklama yapan İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz, Türkiye'nin bölgesel iş birliğinin bir parçası olarak DAGF'nin bir parçası olmasından memnuniyet duyacağını ifade etmiştir. Fakat Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya tekrardan bakılacak olursa bu ifadeler içerisinde en dikkat çeken kısım şüphesiz, Türkiye'nin daha önce ihtilaflı deniz alanları konusunda diyalog ve iş birliği çağrılarına bahsi geçen ülkeler tarafından gereken cevabın verilmemesi olmuştur. Bu çağrılara gereken cevabı alamadığını ifade eden Türkiye'nin başta İsrail'den gelen bu açıklamaları samimi bulmadığını ifade etmek mümkündür. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de deniz alanları üzerindeki haklarını muhafaza etmek amacıyla kıta sahanlığı ve karasuları savunmasını bir inancın tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür.

Genel olarak bakıldığı zaman, Türkiye'nin bu süreçte temel yaklaşımı Kıbrıs meselesi ve deniz sınırı alanları konusundaki anlaşmazlıklar üzerinden değerlendirdiği görülmüştür. Kıbrıs adasının uluslararası statüsü ile alakalı devam eden sorun bölgedeki enerji paylaşımı konusunu zorlaştırmaktayken, Türkiye'nin projeye kıta sahanlığını ihlal etmesi nedeniyle baştan beri mesafeli olduğu bilinmekteydi. Bölgede tek taraflı imzalanan deniz sınırı anlaşmalarına karşı çıkan Türkiye, özellikle GKRY'nin Kıbrıs adasının bütününün temsil edecek şeklindeki tüm tasavvurlarına karşı durmaktadır. Diğer taraftan Türkiye Kıbrıs adasının batısında GKRY tarafından tek taraflı oluşturulan ekonomik blokların Türkiye'nin deniz yetki alanlarıyla çakıştığını ifade etmektedir. Bu noktada Türkiye adanın çakışma olmayan diğer kısımlarında GKRY tarafının de facto bir durum yaratma olasılığına karşı uluslararası hukuktan doğan haklarını savunma gayreti içerisinde olduğuna dikkat çekmektedir. Bu amaçla Türkiye, GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği münhasır ekonomik bölge sınırlarını tanımadığını ve kendi deniz yetki alanlarıyla çakışan bölgelerde keşif ve arama çalışmalarına izin vermeyeceğini duyurmuştur. Barbaros Hayreddin Paşa Sismik Araştırma Gemisi ve Fatih Sondaj Gemisi ile Kıbrıs adası yakınlarında çalışmalar başlatan Türkiye, Kıbrıs sularında operasyon yürüten sondaj gemilerine karşı eylemlerde bulunmaktadır.

Bu gelişmelere ek olarak, Türkiye'nin Doğu Akdeniz stratejisini Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen Libya Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ne (UMH) verdiği destek üzerinden genişlettiği görülmektedir. Bu minvalde 2019 yılında UMH ile deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda anlaşma imzalayan Türkiye, Doğu Akdeniz'de oluşturulmaya çalışılan mevcut tabloya karşı önemli bir meydan okuma ortaya koymuştur. Bu gelişme sonrası EastMed boru hattı güzergâhının gerçekleştiril-

mesinin önemli oranda sekteye uğradığı değerlendirilmeleri yapılması dikkat çekmiştir. Nitekim 2022 yılının Ocak ayında ABD'nin doğal gaz boru hattı projesine verdiği desteği çektiğini ilan etmesi projenin uygulanabilirliğine dönük önemli soru işaretlerinin doğmasına neden olmuştur. ABD'nin bu yöndeki kararı proje ortağı ülkeler tarafından şaşkınlıkla karşılanırken, kararın arkasında çevreci nedenlerin olduğu ifade edilmiştir. Fakat kamuoyunda daha ziyade boru hattının fizibilitesi ve yüksek maliyeti nedeniyle uygulanabilirliğine olan inancın ABD makamlarında zayıflaması nedeniyle bu kararın alındığı değerlendirilmiştir.

BORU HATTI GÜZERGÂHINDA EN GERÇEKÇİ ALTERNATİF

Hâlihazırda toplamda 800 milyar metreküp rezerve sahip olan İsrail çıkardığı rezervleri Mısır ve Ürdün'e vermekle beraber ülkenin doğusunda bu gazı gönderecek bir pazarın bulunmaması gaz sevkiyatının bundan sonraki süreçte yine batı ülkelerini hedefleyeceğine işaret etmektedir. Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin 2022 Mart ayında tekrardan normalleşme sürecine girmesi sonrası liderler enerji alanındaki iş birliğinin mümkün olduğunun altını çizmiştir. Bu noktada gözler mevcut rezervlerin en makul güzergâhı olan Türkiye'ye tekrardan çevrilmişken liderlerden gelen açıklamalar enerji alanında iş birliğinin önemine işaret etmiştir. Fakat ilerleyen süreçte İsrail'in sürekli olarak erken seçime gitmesi (3,5 yıl içerisinde 5 erken seçim) ve ülkedeki mevcut sorunlara çözüm bulabilecek bir yönetimin istikrarlı şekilde hükûmette kalamaması nedeniyle özellikle son iki senedir İsrail seçim gündeminden çıkamamıştır.

Bu durum ülkede daha ziyade içe dönük bir gündemin oluşmasına ve iki ülke arasında enerji alanında dikkat çeken adımların henüz atılamamasına neden olmuştur. İlerleyen süreçte ortaya konulacak muhtemel bir projenin iki ülke arasında daha sıkı bir güven duygusunun inşa edilmesine ihtiyaç duyması nedeniyle İsrail'in istikrarlı bir yönetime kavuşması bu noktada önem arz etmektedir. İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog'un ziyareti sonrası Türkiye'den İsrail'e bazı ziyaretlerin gerçekleşmesi beklenmekteyken, 1 Kasım 2022 tarihinde iktidara gelen koalisyon hükûmetinin Filistin meselesi bağlamında aşırı sağ politikaları takip etmesi Türkiye tarafından dikkatle takip edilmektedir. Filistin politikası bağlamında yaşanan gelişmelere dönük endişeli olunduğuna dair açıklamalar yapan Türkiye'nin, sürecin Filistinliler aleyhinde daha da kötüye gitmesi durumunda gereken pozisyonu alacağı muhakkaktır. Sonuç olarak İsrail yönetiminin bu noktada gereken önlemleri almak suretiyle ülke dış politikasında özellikle Türkiye ile olan ilişkilerinde önemli açmazlara meydan vermemesi taraflar arasındaki ilişkilerin ekonomi ve enerji başlıkları dâhil tüm boyutlarına pozitif katkılar sunacaktır. ■